

Commissie Beschermd Cultuuroederen
p/a Postbus 1600
3800 BP Amersfoort

Minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap
De heer dr. E.E.W. Bruins
Door tussenkomst van de directeur van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Postbus 1600
3800 BP Amersfoort

Datum 26 juni 2025
Adviesnummer cbc-2025-1
Betreft Beschermwaardigheid verzameling Fundatie van de Vrijvrouwe van Renswoude

Geachte heer Bruins,

1

Naar aanleiding van de brief van 11 juni 2025 (referentie: 52213134) met verzoek om advies over de beschermwaardigheid van de verzameling van de Fundatie van de Vrijvrouwe van Renswoude (hierna: de Fundatie), inclusief het historische archief, kan ik u het volgende berichten. De Commissie Beschermd Cultuuroederen (hierna: de commissie) heeft zich op 20 juni jl. grondig beraden over het verzoek en komt tot de conclusie dat de verzameling in het gebouw van de Fundatie van Renswoude in Utrecht zonder enige twijfel krachtens artikel 3.7 van de Erfgoedwet in aanmerking komt om te worden toegevoegd aan het register wettelijk beschermd cultuuroederen en verzamelingen in aanvulling op de eerder gerealiseerde aanwijzing van het gebouw als rijksmonument.

De vaste commissie voor dit advies bestaat uit:

Dhr. R.E.O. Ekkart (voormalig directeur RKD)
Dhr. T.M. Eliëns (voormalig hoofd collecties Kunstmuseum Den Haag)
Mw. M. Scharloo (voormalig directeur Teylers Museum)
Dhr. P.J. Schoon (voormalig directeur Dordrechts Museum)
Dhr. R. Tax (hoofd collecties van Huis van het Boek)
De commissie werd bijgestaan door secretaris mw. L. Ouwehand.

Het vaste commissielid mw. M.A. van Schijndel (directeur-bestuurder Vfonds) heeft zich verschoond bij op de opstelling en het uitbrengen van dit advies, vanwege mogelijk botsende bestuursverantwoordelijkheden elders.

Op grond van onderstaande beoordeling is de commissie tot deze conclusie gekomen.

Inhoudelijke beoordeling

Betekenis van de verzameling en het gebouw voor het Nederlands cultuurbezit

De te beschermen verzameling bestaat uit het meubilair, de wandversieringen en de overige objecten die zich bevinden in de officiële vertrekken van het fundatiehuis, te weten de grote collegezaal, de regentenzaal en de portrettenkamer, en in de entree en de gang van het gebouw. Dit alles in aanvulling op de interieurelementen, zoals stucplafonds, plafondstukken en bovendeurstukken, die al krachtens de aanwijzing tot rijksmonument bescherming genieten als onderdeel van het onroerend goed.

Het fundatiehuis werd ter uitvoering van het testament van de in 1754 overleden Maria Duyst van Voorhout, vrijvrouw van Renswoude, in de jaren 1756-1761 gebouwd. Een deel van de tot de te beschermen verzameling behorende objecten werd al bij de ingebruikneming van het huis geïnstalleerd en een ander deel werd geleidelijk in de decennia die daarop volgden vervaardigd en geplaatst. Dat loopt parallel aan de verdere aankleding van het gebouw met vaste elementen zoals plafonds en bovendeurstukken. De belangrijkste toevoegingen van na 1800 worden gevormd door de objecten die eerder behoorden tot de aankleding van het nabij gelegen oude Stads Kinderhuis en bij de inkrimping daarvan omstreeks 1830 werden overgebracht naar het fundatiehuis dat door hetzelfde regentencollege werd bestuurd. Tot de toen overgebrachte objecten behoren de twee groepsportretten van de regenten van het Kinderhuis, die dateren uit de tijd van voor de oprichting van de Fundatie. Het zijn de twee grote schilderijen door Johannes Vermeer uit 1679 en Jan Maurits Quinkhard uit 1731, die hangen in de grote collegezaal. Ook de in dezelfde ruimte staande, vroeg achttiende-eeuwse staande klok is afkomstig uit het Kinderhuis. Enkele andere interieuronderdelen, zoals de 21 stoelen rond de vergadertafel in de grote collegezaal, dateren uit de negentiende eeuw. Deze later geplaatste onderdelen van de verzameling zijn harmonieus ingepast in het interieur, dat verder zoals al werd vermeld hoofzakelijk dateert uit de jaren 1760-1800. Tot dat uit de tweede helft van de achttiende eeuw stammende ensemble behoren behalve meubels en schilderijen ook de porseleinen serviezen in de regentenkamer. Een beperkt aantal objecten die eveneens behoren tot het te beschermen ensemble heeft om praktische redenen een plaats elders in het gebouw gevonden. Het betreft onder andere tinnen voorwerpen en zilver; laatstgenoemde categorie heeft om veiligheidsredenen een plaats gekregen in een kluis.

De gehele verzameling vormt een buitengewoon coherent geheel, dat na de toevoegingen uit de eerste helft van de negentiende eeuw vrijwel ongeschonden bijeengebleven is en alleen op bescheiden wijze nog is aangevuld met extra elementen dan wel vervanging van bestaande elementen, zoals gordijnen. Een gedetailleerde beschrijving van het geheel zal duidelijk maken hoeveel belangrijke elementen de collectie omvat, waarbij behalve op een aantal al genoemde onderdelen ook gewezen kan worden op bij voorbeeld stoelen, tafels (inclusief twee speeltafeltjes), kaarsenhouders en op de in de portrettenkamer hangende galerij van geschilderde portretten van de regenten van de fundatie uit de periode 1764-1804. In de portrettenkamer hangt ook de reeks van grote getekende portretten van leerlingen van de Fundatie uit de achttiende eeuw. Deze reeks, deels uitgevoerd door tekenmeesters van de Fundatie en deels door leerlingen c.q. oud-leerlingen, en de mobiele en nagelvaste interieurelementen uit de latere achttiende eeuw die geheel of gedeeltelijk zijn uitgevoerd door leerlingen van de Fundatie, verlenen de verzameling van het fundatiehuis een unieke historische betekenis. De opvoedkundige idealen die ten grondslag lagen aan de stichting van de Fundatie en die zo kenmerkend zijn voor de periode van de Verlichting, zijn hier zichtbaar gemaakt. Daardoor is de verzameling een uniek monument van pedagogisch-historische aard. De portretgalerij van de 'élèves' is bovendien een al even uniek monument van sociaalhistorische betekenis, aangezien dergelijke portretgalerijen uitsluitend bestaan uit beeltenissen van maatschappelijk veel hoger geplaatste groepen, zoals regenten van liefdadige instellingen, bestuurders van maatschappelijke en geestelijke organisaties en hoogleraren. Het feit dat hier een portretgalerij van maatschappelijk aanzienlijke regenten en één van tot handwerksman opgeleide

weesjongens met elkaar worden geconfronteerd, is een verschijnsel dat nationaal en internationaal van unieke betekenis is. De sociale emancipatie van de tot handwerklieden opgeleide weesjongens is, zoals al uit de voorgaande alinea's blijkt, ook zichtbaar in vele aspecten van de aankleding van het gebouw. Bij de uitwerking van de beschrijving van het te beschermen ensemble zullen nog tal van aspecten zichtbaar worden van de bij de Fundatie van Renswoude berustende verzameling, die duidelijk maken dat deze verzameling samen met het gebouw en zijn muur- en nagelvaste interieurelementen, de zogeheten bestanddelen, op alle daarvoor gestelde criteria voldoet aan de hoogste eisen voor een te beschermen ensemble.

Hoewel het archief van de Fundatie slechts voor een beperkt deel in het fundatiehuis bewaard wordt en verder als bruikleen berust in het Utrechtse Archief, is het wenselijk om bij het treffen van beschermingsmaatregelen het archief mede aan te wijzen als onlosmakelijk onderdeel van de verzameling, zonder verplichting dit deel van de verzameling te bewaren in het fundatiehuis. Onderbrenging in een professioneel archiefinstelling is immers de beste behoudsgarantie voor archiefmateriaal.

Tot slot moet nog een kanttekening worden gemaakt dat het erfgoed van de beide andere Fundaties van Renswoude, die gevestigd werden in Den Haag en Delft, qua rijkdom, betekenis en coherentie in geen verhouding staat tot gebouw en verzameling van de Utrechtse fundatie. In Den Haag is de instelling al lang verdwenen van de oorspronkelijke locatie en honderd jaar geleden gehuisvest in een toen nieuwgebouwd fundatiehuis. Een aantal onderdelen van de oorspronkelijke aankleding is verspreid terug te vinden. In Delft is het oude fundatiehuis ook al lang geleden door de Fundatie verlaten. Het is nu eigendom van de Vereniging Hendrick de Keyser en wordt voor een beperkt deel weer gehuurd door de Fundatie. Een aantal oude eigendommen van de Fundatie is daar bij elkaar gebracht in de door de regenten gehuurde ruimte, maar ook die collectie is in omvang en betekenis niet vergelijkbaar met die in Utrecht.

Symboolfunctie

De symboolfunctie van de verzameling van de Fundatie wordt op verschillende manieren zichtbaar gemaakt. Ten eerste is de verzameling een duidelijke herinnering aan de verlichte opvattingen van Maria Duyst van Voorhout als stichter van de Fundatie. Haar fortuin heeft zij nagelaten om kansarme kinderen en wezen onderdak te bieden en op te leiden tot handwerklieden. Daarmee is de verzameling, ook in samenhang met het fundatiehuis en zijn afwerking, een uniek monument van de pedagogische idealen van de Verlichting in Nederland. Zoals hierboven reeds beschreven hebben de élèves, oud-élèves en hun leermeesters een fundamentele bijdrage geleverd aan de verzameling en bestanddelen van het interieur.

Schakelfunctie

De verzameling van de Fundatie is bijzonder in vergelijking tot andere regentencollecties. Het is één van de weinige verzamelingen die vanuit cultuurhistorisch perspectief het Verlichtingsdenken toont. Het fundatiehuis en de verzameling vormen een duidelijk zichtbare materiële en artistieke schakel in de ontwikkeling van het sociale denken, de omslag van ouderwetse armenzorg uit de voorafgaande eeuwen naar het actief aanbieden van ontwikkelingsmogelijkheden aan kansarme kinderen, zodat zij hun eigen lot konden verbeteren. Door hen de mogelijkheid te geven om zich te bekwamen in kunstzinnige en technische vakken konden zij bijdragen aan een betere samenleving, zo was de gedachte.

IJkfunctie

De commissie benadrukt de grote informatiewaarde van de verzameling, ook in relatie tot het beschermde rijksmonument. De verzameling van de Fundatie is een bijzonder en zeldzaam voorbeeld van de rococo in Nederland en belangrijk voor de studie van andere rococo-ensembles in Nederland. De regentenkamer kan zelfs worden beschouwd als één van de hoogtepunten van de Nederlandse

rococo. De uitbundige rococostijl is onder andere terug te zien in een groot deel van de meubels en afwerking van de plafonds en wanden, alle vervaardigd in opdracht van de Fundatie. Als zodanig is er sprake van een ijkfunctie. De ijkfunctie komt ook tot uiting in de opbouw van en samenhang binnen de verzameling. De inventaris en het archief zijn sinds de oplevering van het fundatiehuis vrijwel onveranderd bijeen en houden verband met zowel de aankleding van het pand als met de Fundatie als opleidingsinstituut. De commissie signaleert een zekere compleetheid die een diepgaand en uniek beeld geeft van de Fundatie door de tijd heen.

Conclusie

De commissie beschouwt de verzameling, inclusief het archief, op grond van bovengenoemde beoordeling als onvervangbaar en onmisbaar voor het Nederlands cultuurbezit en adviseert u om deze aan te wijzen als beschermde verzameling. De bijzondere samenhang in de verzameling is cultuurhistorisch gezien een eenheid, die onvergelijkbaar is met andere verzamelingen van de bestuurlijke elite en daarmee is deze collectie onvervangbaar. De verzameling is tevens onmisbaar op grond van de symbool-, schakel- en ijkfunctie die zij vervult.

Aan bovenstaand advies zal binnenkort een opsomming moeten worden toegevoegd.

Met vriendelijke groet,

Rudi Ekkart
Voorzitter